

Sildeeventyret i Nibe

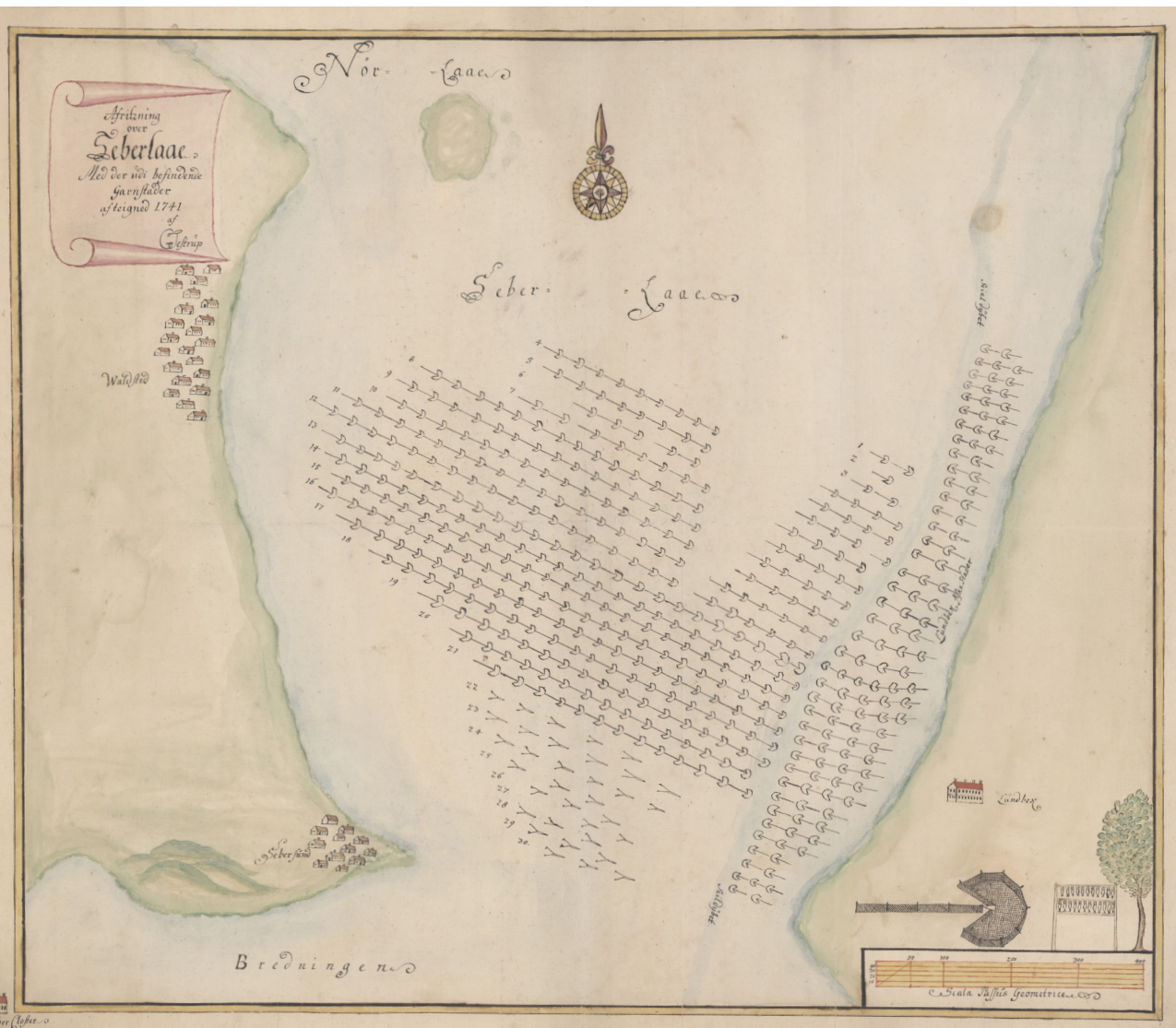
Af historiestuderende Alexander Simon Kjølby Carlsen

Nibe ligger ved Limfjorden godt 21 km sydvest for Aalborg. Byen opstod i 1200-tallet som ét blandt mange fiskerlejer, der dukkede op langs Limfjordens kyst i middelalderen på grund af fjordens mange sild.

De tidligste arkæologiske spor af Nibe er små fiskerboder fra slutningen af 1200-tallet. De blev fundet i forbindelse med opførelsen af rækkehuse i Strandgade i 2022. Byen har altså allerede på dette tidlige tidspunkt været et sted, hvor mange fiskere slog sig ned om foråret og efteråret for at fange Limfjordens mange sild, når de strømmede ind i fjorden for at yngle.

Denne tegning viser bundgarnene i en del af Nibe bredning i 1741. Fangsten af sild blev gjort med både stående redskaber som bundgarn, og bevægelige redskaber som håndkastede net. Det var ikke alle steder at Limfjordens jordbund kunne håndtere bundgarnsstolper, men det kunne den ved Nibe Bredning. På grund af muligheden for store mængder bundgarn, blev Nibe et af de bedste områder for sildefiskeri. Nederst til højre er en tegning over bundgarnenes struktur, hvor sildene blev dirigeret ind i den rundede del af nettet, hvorefter de havde svært ved at komme ud igen.

Tegning: Skitseret af herredsfogeden Christen Sørensen Thestrup

Tidligere troede man, at Nibe opstod i 13-1400-tallet, men efter udgravninger i 2022 kan man nu trække byens eksistens tilbage til slutningen af 1200-tallet.

Foto: Nordjyske Museer

Hollandsk sildemarked i 1500-tallet. Der er desværre ikke mange malerier af almindelige mennesker fra Danmark i denne periode, og især ikke fra Limfjordsområdet. Men mange hollandske malerier kan give en idé om, hvordan det sandsynligvis også har set ud ved mange danske markeder.

Maleri: Af Joachim Beuckelaer, 1568 // Wikimedia Commons

Sildenes by

Sildefiskeriet var et lukrativt erhverv, og det var helt normalt, at folk forlod det sædvanlige landbrugsarbejde for i stedet at skynde sig til Nibe, når sildene kom. Nogle nordjyske gårde havde sågar aftaler om at karlene kunne tage fri for at fiske ved Limfjorden nogle dage om året.

Det var ikke kun folk fra landet, der tog del i sildeeventyret. I 1520'erne valgte nogle munke at tage til Nibe for at deltage i sildefiskeriet i stedet for at tjene kirken. Sildene tiltrak alle slags folk fra hele Nordjylland.

I første omgang var det selvfølgelig fiskere; men også bødkere, der lavede tønder til opbevaring af sildene; gællekoner, der skar

fiskene op og fjernede indvolde; læggepiger, der lagde sild og salt i tønder for at konservere dem; og folk i mange andre erhverv relateret til fiskeriet, tog turen til Nibe.

Sildekongerne

Selvom mange nordjyske karle tog til Nibe for at tjene lidt penge, var det de rige købmænd fra Aalborg, de lokale adelige samt kongen og kirken, der virkelig tjente kassen på sildefiskeriet. De lod permanente bygninger opføre, hvor de hyrede de mange fattige tilrejsende, mens de selv boede andetsteds.

Rettighederne til handlen med Nibes sild var kilde til enorm økonomisk gevinst, da tusindvis af tønder fulde af sild blev opkøbt af købmænd udefra, der solgte dem videre til resten af Europa. Sildefangsten og sildehandlen blev hurtigt monopoliseret og stærkt reguleret. I 1462 overtalte velstående aalborgensere kong Christian 1. til at give Aalborg eneret til at handle med fremmede købmænd indenfor en 30 kilometer radius, og dermed også Nibes eftertragtede sild. Dette var en del af en længere kampagne, hvor Aalborgkøbmændene forsøgte at holde på sildehandlen og indtjeningen gennem lovgivning.

Både mænd og kvinder arbejdede med Nibes sildefiskeri. Det var oftest mændene, der fangede fiskene, mens kvinderne skar dem op og saltede dem, så de var klar til eksport. Der var dog helt sikkert også kvinder, der hjalp til med fiskeriet.

Tegning: Alexander S. K. Carlsen, Nordjyske Museer

I år 1500 blev en officiel kongelig salterbod bygget, hvor en kongelig ansat salter sørgede for at få sild sendt til både hæren og hoffet. Der var endda regler om, at den kongelige salter, havde forkøbsret på udvalgte dage. Nibes befolkning måtte altså vente med at købe, til salteren havde udvalgt det bedste fra fangsten. I løbet af 1500-tallet blev der opført mange permanente salterboder. De var ejet af adelige og rige købmænd fra Aalborg. Her blev sildene saltet for derefter at blive sendt til storbyen for at blive videresolgt der.

Et andet eksempel på sildens enorme økonomiske indflydelse er Nibe Kirke. Den blev bygget i første halvdel af 1400-tallet for at blandt andet at kunne indkræve kirkeskat og modtage donationer tættere på limfjordsfiskeriets knudepunkt.

Nibes stenkirke med sine mange kalkmalerier er et bevis på den rigdom, der udsprang af sildefiskeriet.

Tegning: Nibe Kirke, 1860. Af Burman Beckers antiqvarisk-topografiske Samling. Det Kgl. Bibliotek

Kontrolleret af Aalborg

De tyske Hansestæder – store handelsbyer, der besad enorme handelsflåder – havde en stor interesse i sild i Nibe og ønskede at opkøbe dem før deres konkurrenter. Dette førte til, at fremmede handelsfolk forsøgte at købe sildene direkte i Nibe i stedet for at vente til, at de blev solgt i Aalborg. Det var netop derfor, at Aalborgs velbeslæede købmænd så gerne ville have Nibe ned med nakken.

I Nibe bragte det årlige tredages pinsemarked liv og handel til byen, men Aalborgkøbmændene gik til kongen og fik ham i 1483 til at lukke pinsemarkedet i Nibe, så handlen med sild kunne flyttes til Aalborg.

Købmændene fra Aalborg forsøgte desuden i 1516 at få nye restriktioner indført, så sildene kun måtte saltes i Aalborg. Det var dog umuligt at opretholde, da de blev harske på rejsen fra Nibe til Aalborg. Saltningen fortsatte derfor i Nibe trods forbuddet.

Når Nibes borgere beklagede sig over denne behandling, talte de for døve ører. For at kunne henvende sig til kongen, skulle det nemlig ske via områdets øverste embedsmand, stiftamtmanden, der var bosat på Aalborghus Slot. Han var dermed naturligt tæt knyttet til Aalborgkøbmændene.

Kort over Danmark tegnet af hollandsk handelsmand i 1540'erne. Kortet vidner om at Nibe (Nipen) var så relevant for den internationale handel i 1500-tallet, at den blev indtegnet på kort.

Foto: Library of Congress

Hollandsk maleri af slagsmål. Slagsmål var meget udbredt blandt Nibes befolkning. Både mænd, kvinder, rige og fattige kunne være med, selv præsten kom i slagsmål.

Maleri: Af Pieter Bruegel II, 1619 // Wikimedia Commons

Nibes statslige repræsentation gik gennem stiftamtmandene på Aalborghuset, der ofte var gift ind i Aalborgensiske familier og derfor havde personlige interesser i Aalborg – ofte modsatrettede interesser i forhold til Nibe. Byen forblev underlagt Aalborghuset indtil 1697, hvor de blev en del af Viborg Amt.

Foto: Nordjyske Museer

Snyd og straf

Med alle de regler og forbud Nibe blev underlagt, er det ikke overraskende, at de ofte blev brudt. På trods af at det ikke var tilladt, blev sild alligevel saltet og solgt til fremmede købmænd i Nibe.

Uagtet Aalborgkøbmændenes restriktioner fortsatte den illegale sildehandel i Nibe. Der blev derfor sendt straffepatruljer til Nibe, der skulle fange de fiskere, der forbrød sig mod Aalborgs privilegier. De blev taget med til Aalborg til retsforfølgelse. Men selv dette kunne ikke stoppe den ulovlige handel. Der findes eksempler på nibefiskere, der saltede sildene direkte på båden, så snart de blev hevet op af fjorden. De saltede sild solgtes videre til handelsbåde på fjorden, så fiskerne ikke kom i konflikt med straffepatruljerne, der ventede i havnen.

I 1588 havde Aalborgkøbmændene fået nok af denne praksis, og de sendte derfor to både, der skulle sætte en stopper for sildeforbryderne på fjorden. De opsøgte nibefiskerne på deres fiskekåge for at fratage dem årerne og banke dem, der solgte sild på vandet.

En kåg var en populær type båd, der blev brugt til både fangst og transport af sild, kendetegnet ved deres flade bund. Kirkeskibet i Nibe er en kåg.

Foto: Niels Clemmensen, Aalborg Stift

Men det var ikke det eneste punkt, hvor nibenitterne brød reglerne.

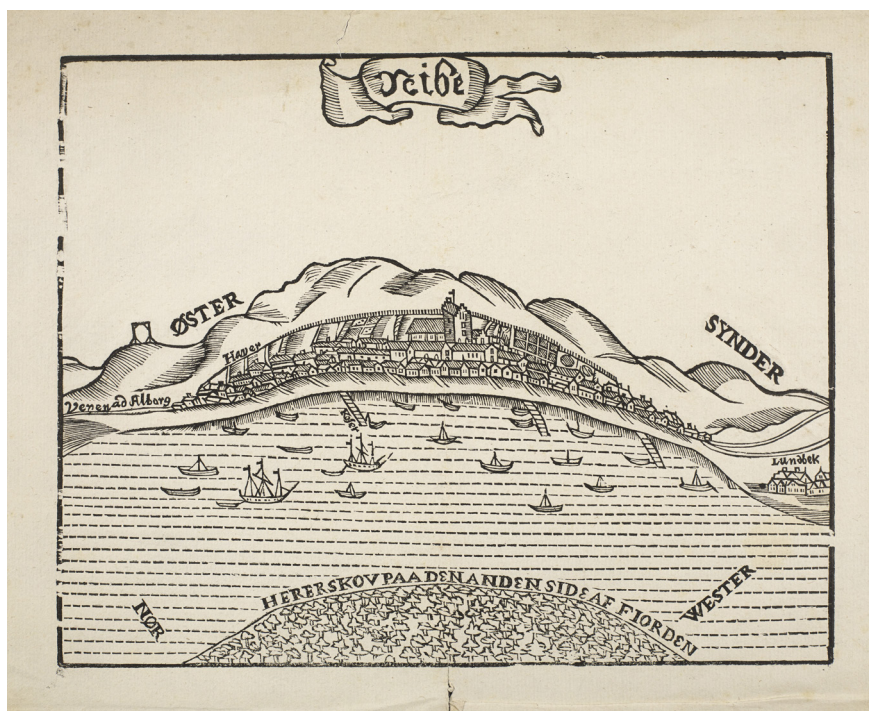
Når de saltede sild kom på tønder, blev de kvalitetsmærket, så købmænd nemt kunne se, hvilken type sild de købte. Øresundssilden var større og federe end sildene i Limfjorden, den blev derfor solgt for en højere pris. Fiskerne kunne derfor finde på at forsyne tønder med Nibesild med falsk mærkning og i stedet sælge dem som Øresundssild.

Aalborgs undertrykkelse af Nibe sluttede først i 1727, da Nibe fik købstadsrettigheder og endelig fik muligheden for vriste sig fri fra Aalborgs tyranni. På det tidspunkt var Nibe landets vigtigste sildefiskerby med en årlig eksport på 6000-7000 tønder sild (700-800 tons sild) alene til den tyske by Lübeck, som var en af Nord-europas vigtigste handelsbyer i den periode.

Byens levebrød

I middelalderen var sild en vigtig del af kosten for mange både i Danmark og i store dele af Europa. En dansk familie i 1500-tallet kunne spise omkring 1600 sild årligt, og de blev ofte spist både morgen og aften.

Sildene var Nibes levebrød, og i 1670'erne var omkring tre fjerdedele af byens befolkning afhængige af fiskeriet. Derfor var det vigtigt, at sildene fortsat strømmede ind i Limfjorden i store mængder. Det var dog ikke altid tilfældet. Gennem Nibes mangeårige sildeeventyr forekom der perioder med store udsving i antallet af sild. Selvom det var normalt med udsving, resulterede

Byens rolle som fiskerby er åbenlys, med den store bådtrafik på fjorden samt maleriets fokus på Nibe bredning.

Tegning: Peder Hansen Resen, 1677 // Det Kgl. Bibliotek

det i fattigdom og nød for dem, der levede af sildeerhvervet, når sildene ikke dukkede op i tilfredsstillende mængder.

Når fangsten først fejlede, blev der hurtigt ledt efter syndebukke. I 1590'erne, da sildefangsten i en længere periode havde været dårlig, blev en kvinde anklaget for at være heks. De lokale mente, at hun havde sat en hestesko i fjorden, som fiskene ikke kunne komme igennem. Den stakkels kvinde blev dømt som heks og efterfølgende brændt levende på bålet i et desperat forsøg på at få sildene tilbage.

Stormflod

Nibes afhængighed af sildefiskeriet betød, at det var en sand katastrofe, da sildene pludseligt forsvandt helt. I 1825 skyllede en kæmpe stormflod over Agger Tange, og Vesterhavet slog hul ind til Limfjorden. Fra 1100-tallet havde Limfjorden kun været åben mod øst ved Hals, men nu blev der hul hele vejen igennem. Det ændrede vandmiljøet markant og dermed også levevilkårene for sildene. Den præcise årsag til, at sildene forsvandt fra Limfjorden, kendes ikke. Det kan være ændringer i vandets saltniveau, de mange vandmænd, der spiste sildenes æg, overfiskeri eller en blanding af det hele. Men kendsgerningen er, at de var væk.

På blot få år gik Limfjorden fra at være lukket mod vest til at være åben fra begge sider, som den kendes i dag.

Illustration: Stormflod, Bo Poulsen, 2019 // Aarhus Universitetsforlag

Sildene var Nibes levebrød, og i 1670'erne var omkring tre fjerdedele af byens befolkning afhængige af fiskeriet. Derfor var det vigtigt, at sildene fortsat strømmede ind i Limfjorden i store

mængder. Det var dog ikke altid tilfældet. Gennem Nibes mangeårige sildeeventyr forekom der perioder med store udsving i antallet af sild. Selvom det var normalt med udsving, resulterede det i fattigdom og nød for dem, der levede af sildeerhvervet, når sildene ikke dukkede op i tilfredsstillende mængder.

Når fangsten først fejlede, blev der hurtigt ledt efter syndebukke. I 1590'erne, da sildefangsten i en længere periode havde været dårlig, blev en kvinde anklaget for at være heks. De lokale mente, at hun havde sat en hestesko i fjorden, som fiskene ikke kunne komme igennem. Den stakkels kvinde blev dømt som heks og efterfølgende brændt levende på bålet i et desperat forsøg på at få sildene tilbage.

Efter 1825 gik det stærkt ned ad bakke for Nibe. I 1833 modtog halvdelen af byens befolkning fattighjælp, og en femtedel af indbyggerne forlod byen og drog væk for at søge bedre vilkår andetsteds. Med de udrejsende nibenitter spredtes fortællinger om den nød, der hærgede i Nibe. Der gik f.eks. rygter om, at borgmesteren måtte spise grisemad for at overleve. Det var sandsynligvis ikke rigtigt, men over hele Nordjylland hørte man om den katastrofe, som havde ramt Nibe og andre fiskerbyer langs Limfjorden.

Gademiljøet i Nibe vidner i dag om en storhedstid som fiskerby. De lave fiskerhuse i bykernen og kirken, der næsten står, som den altid har gjort, fortæller historien et sildeeventyr i Nibe gennem mange hundrede år – et eventyr, der skabte den by, vi kender i dag.

Nibes segl forestiller en sejlede fisker, bundgarn og tre fisk. Byen er stadig knyttet til dens fortid med sildefiskeri, hvilket byens segl vidner om.

Tegning: Segl fra 1727, af Alexander S. K. Carlsen, Nordjyske Museer